

ЛОВАН Р. БОЈОВИЋ, ТИТОГРАД

РАД ОДБОРА ЗА УСВАЈАЊЕ ОПШТЕГ ИМОВИНСКОГ
ЗАКОНИКА ЗА КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

(прво читање)

Валтазар Богишић је више година радио на Општем имовинском законнику за Књажевину Црну Гору.¹ Био је то веома сложен, тежак и деликатан задатак. За остварење тог задатка он није имао сличног законика у Црној Гори који би му послужио као основ и полазиште за израду Општег имовинског законика. Можда баш то је био један од разлога што је Богишић, као велики заљубљеник у прикупљању, проучавању и правном уобличавању правних обичаја, створио теоретски и практично ненадмашено дјело из области права и правних наука какав је Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору чију стогодишњицу настанка ове године (1988) научно обиљежавамо. Да би Богишић израдио такав законик он је у Црној Гори морао изучавати оно-времено њено писано законодавство, њену судску праксу, правне и друге обичаје, историју, друштвене институције, културну и просвјету, привреду, друштвено уређење као и њене међународне односе и међународни положај. На основу свестране и дубоке анализе цјелокупног друштвеног живота у ондашњој Црној Гори, уз лично свестрано образовање и широку културу и знање Богишић је могао да састави* Општи имовински законик. Основно начело Богишића у изради Имовинског законика било је да Законик буде јасан, кратак, научно тачан и прецизан и свакоме разумљив без обзира на ниво образовања лица које га користи. У томе је Богишић у потпуности успио.² Преко Општег

¹ Види најновији рад о Богишићу: Јелена Даниловић, *Живот и рад Валтазара Богишића, Правни живот*, часопис за правну теорију и праксу, 1985/1, стр. 71—88.

* Богишић је сам написао за себе да је „саставилац” Законика.

² Општи имовински законик за књажевину Црну Гору, Цетиње 1888. Фототипско издање. Предговор Томице Никчевића, Цетиње, 1980.

имовинског законика Богишић је узео Црну Гору у свјетску правну културну баштину. Исто тако Богишић је преко Општег имовинског Законика стекао свјетски углед и славу као саставилац (кодификатор) Законика.

У историјско-правној науци је познато да је Богишић, на позив књаза Николе, први пут дошао у Црну Гору 1873. године. Од тада па до штампања и примјене општег имовинског законика 1888. године Богишић је, са мањим прекидом, радио на њему. У том временском периоду (1873 — 1888), не рачунајући неколико мјесеци прекида у 1877. години, када је одређен у штаб руске армије која је ослобађала Бугарску од Турске власти,³ Богишић је у Црној Гори посредно и непосредно прикупљао правне обичаје (и не само правне), изучавао економски положај и структуру становништва, друштвени живот, административну подјелу Црне Горе и друго. Истина, Богишић се није дуго задржавао у Црној Гори. Када је прикупио грађу, он ју је проучавао и правило прве концепте и прве текстове Законика ван Црне Горе.

Непроцјенљиво усмено народно стваралаштво које је Богишић прикупио данас се чува у његовом Архиву и библиотеци у Цавтату. У драгоцјеној архивској грађи о Црној Гори, и не само о њој, чувају се и Записници сједница Одбора за усвајање Општег имовинског законика из 1881, 1882. и 1885. године.

Наш задатак није да приказујемо историју настанка Општег имовинског законика. То је урадио Нико С. Мартиновић 1958. године у својој Историји кодификације црногорског имовинског права.⁴ Исто тако, наш задатак није ни да анализирамо метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори, када је то урадио сам Богишић, а касније продубио Томица Никчевић. Богишић није стигао да за живота објави тај рад. Њега је 60 година послје смрти објавио Томица Никчевић, највећи познавалац Богишићевог стваралаштва и садржаја Богишићевог архива и библиотеке у Цавтату.⁵

Након што је изучио цјелокупну проблематику за израду Законика, Богишић је имао неколике консултације у Цетињу са књазом Николом и члановима Сената, а касније и члановима Великог суда. Прије почетка писања текста Законика он је пред књазом Николом и његовим сарадницима, врским познаваоцима

³ Богишићев архив и библиотека у Цавтату. Кутија XII 5. Извјештај Богишића Министру народне просвјете Русије Ивану Давидовичу Дељанову — објаснителнаја записка.

⁴ Др Нико Мартиновић, Валтазар Богишић, I историја кодификације црногорског имовинског права, Цетиње, 1958; Исти, Валтазар Богишић, Упитник за описивање правних обичаја Црногораца, Гласник цетињских музеја, IV књига, том IV, Цетиње, 1964; Валтазар Богишић, Правни обичаји у Црној Гори, Херцеговини и Албанији (Анкета из 1873). Приредио Томица Никчевић, Титоград, 1984.

⁵ Валтазар Богишић, Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори. За штампу приредио Томица Никчевић, Београд, 1967.

правних обичаја и правног живота у Црној Гори, изложио основна полазишта и план израде Законика. Након учињених припрема и консултације Богишић је приступио састављању текста Законика и дао његову прву верзију на читање средином 1881. године.

У Богишићевом Архиву у Цавтату сачуване су неколике верзије рукописа Законика. На неким од тих рукописа педантни Богишић је записао гдје је текст писан и када и гдје је било његово читање. Такав је случај и са првим текстом Законика на чијим је корицама прве свеске сам Богишић написао: „писан у Ријеци и у Дубровнику 1881. и 1882”. Он је чак записао да је „већину прве свеске писа мали ријечанин у Ријеци, а остало у Дубровнику комбинацијом”. Даље је на истој свесци Богишић записао: „на овоме је рађено I-во читање на Цетињу 1881 — 1882”.⁶

Једна од карактеристика Богишићевих концепата рукописа јесте што су они веома тешко читљиви. Већина је писана графитном оловком. Због тога је и мало истраживача који су радили у његовом Архиву.

Прва верзија Законика написана је у шест свесака већег формата на 640 страница. На насловној (почетној) страни текста Законика пише „Општи имовински Законик за Црну Гору. Књига I. Уводна и општија правила и наређења. Раздио I. . .”⁷

Прије почетка читања текста Законика одређен је Одбор за његово читање од четири члана на челу са Богишићем. Исто тако је одређен и записничар који ће водити записник о раду сједница Одбора. Захваћујући томе и Богишићевој изузетној марљивости према документацији ми данас имамо изузетно богату архивску грађу за правну историју, законодавство и не само то већ и за разноврсна питања из области друштвених наука.

У Богишићевом архиву и библиотеци чувају се три свеске већег формата записника о читању и усвајању Општег имовинског законика, и то двије за прво и једна за друго читање. На првој свесци Богишић је графитном оловком написао *Записник сједница на Његушима и Цетињу 1881 — 1882, I*.⁸

У току првог читања прве верзије текста Законика, почев од 1/13. јула 1881. године, када је на Његушима одржана прва сједница, па закључно са посљедњом одржаном у Цетињу 9. јануара 1882. године, одржане су 64 сједнице Одбора за читање текста Општег имовинског законика. Не само број одржаних сједница већ првенствено њихова богата садржина и постигнути резултати најбољи су доказ сложене проблематике у састављању Општег имовинског законика.

⁶ БАБЦ, VIII 2. Текст законика. Једна карактеристика Богишићевих концепата рукописа јесте што су они веома тешко читљиви. Због тога је и мало истраживача који су радили у његовом Архиву.

⁷ Исто.

⁸ БАБЦ, XII 2а. Записник.

Према Записнику, прво читање текста Општег имовинског законика који је понудио његов „саставилац” Богишић почело је на Његушима 1/13. јула 1881. године. Наиме, према том записнику били су одређени чланови Одбора за читање Законика, у саставу: „Царско-руски прави државни савјетник, редовни професор Универзитета др В. Богишић, предсједник и саставилац”, „одборници: војвода Ђуро Матановић, члан Великог суда и државни савјетник, г. Јагош Радовић, члан Великог суда, г. Гавро Вуковић, члан великог суда”. Према истим подацима, за писара је био одређен Нешо Зековић.⁹

Од четири члана Одбора по образовању два су била правници (Богишић и Вуковић), а два нијесу (Матановић и Радовић). Мада посљедња двојица по образовању нијесу били правници, они су имали велико искуство као судије и велики познаваоци судства, судске праксе, обичаја, оновремене судске терминологије у Црној Гори и уопште друштвеног живота у њој. Отуда је и састав Одбора био добар за разговор и примједбе на први текст Законика. И не само то. Сви дотадањи црногорски законик, почев од првог законског споменика Под знамењем свеопштег барјака (Стега) из 1796. па до Општег имовинског, нијесу имали процедуру израде као Богишићев Општи имовински законик.¹⁰ Што се тиче скупштинске процедуре, ни Општи имовински законик није прошао кроз законодавна тијела у народној скупштини и саму народну скупштину јер је није ни било. На крају, послѣ петнаест година рада Законик је свечано обнародован пред Цетињским манастиром 1888. године, са које свечаности је сачувана мало позната фотографија коју објављујемо.¹¹

Сједнице Одбора су одржаване свакодневно прије и послѣ је подне. На свим сједницама вођен је Записник. Записивано је оно најважније, поготову када је било у питању значење појединих ријечи, формулација појединих чланова, њихова композиција и друго. Треба напоменути да су записници усвојени или, како је то записано на почетку рада друге сједнице, „најприје је описана радња I-ве сједнице”. Ваља напоменути и то да је садржину записника контролисао сам Богишић. То је радио због тога да би му они касније послужили као материјал за дораду текста Закона. Исто тако је потребно указати да је предсједник Одбора „опоменуо свеколике чланове на службену тајну о по-

⁹ Исто, Нико С. Мартиновић, В. Богишић, I историја кодификације, стр. 220.

¹⁰ О карактеру дотадашњих црногорских законика види: Томица Ничевић, Општи имовински законик у историји кодификације права у Црној Гори, објављен у фототипском издању Општег имовинског Законика, Цетиње, 1980.

¹¹ У Богишићевом архиву и библиотеци чува се фотографија већег формата на којој штампаним словима пише: „Черногорија — обнародование нового черногорского Законика кѣззем Николаем’. На легенди испод фотографије пише: „К. Брож, према фотографији Ед. Горреа, Русија, 1888”.

слу о коме се ради, што је било и потврђено руковањем и поштом ријечи”, што је и констатовано на крају првог дана рада Одбора.

Послије ових напомена да видимо како је текао рад Одбора првог дана његовог рада. Ми ћемо извршити детаљну анализу првог дана рада Одбора на почетним члановим Законика како би се могла боље разумјети његова сложеност и свестраност рада приликом убличавања правних норми о стицању власништва на непокретним и покретним стварима, заштити власништва, сувласништву, помеђаштву, уживању туђег имања, залози, подлогу, куповини и врстама уговора, имаоцима и располагању имовинским пословима и другим питањима садржаним у Законику. Ми ћемо овом приликом указати само на нека основна и најважнија питања рада Одбора.*

На првој сједници Одбора разговарало се о првим члановима Законика („књига I”), односно о дијелу првом Законика, како је у коначној његовој верзији. На крају разговора о свакој ријечи и реченици закључено је да се из реченице „Уводна и општија правила и наређења” изостави ријеч *опште* „опредијели у чланку шесте књиге у коме се овај објашњује”. Такође је закључено да ријеч *работа* значи исто што и *дјело* и да може остати с тим што ће се касније *искључити*. За ријеч *засијецају* казано је да остаје, уз напомену да би можда разумљивије било да буде „или се имовине тиче”. Ово су биле примједбе на „књигу I” (касније: дио први, „Уводна правила и наређења”, како је и у штампаном тексту Законика.

Под дијелом „Раздио I” остала је реченица „о законнику и законима” од које ће на крају остати само „Раздио I. О законима”.¹²

На истој сједници дате су примједбе на поједине ријечи у члану 2. Законика. За ријеч *дјеловање* казано је да није позната ни књижевницима нити у народу, док је „стара ријеч *дјејство*, *дјејствованање* познатија у књизи и у народу”. Упоредјујући ове двије ријечи Одбор је закључио „да ће боље бити *дјејствованање*” а глагол *дјејствовати* да би могао изостати. Било је разговора и око ријечи *преинака*. Сагласили су се да за модификацију остаје. Гавро Вуковић је био за ријеч *проглас*, а Богишић за ријеч *прогласење* јер је сматрао да је ова ријеч свечанија. У истом члану указано је и на ријеч *почивање* која би у овом случају требала

* Припремили смо књигу под општим насловом *Усвајање текста Општег имовинског Законика за књажевину Црну Гору (Записници сједница Одбора)*. У њој су подробно обрађена основна питања везана за овај проблем уз критичко објављивање записника са сједница Одбора.

¹² Исто, Прва писана верзија Законика, VIII 2; Општи имовински законик за књажевину Црну Гору, Цетиње, 1888; Записник сједница на Његушима и Цетињу 1881 — 82, XII^{2а}.

да буде у форми глагола, а као именица може бити „увршћена у шестој књизи” Законика.¹³

Послије давања примједби на члан 2 (књига I, раздјел I) Одбор је прескочио редослед и прешао на анализу текста „књиге VI” Законика (објашњења, одређења и допуне), што у штампаном Законику одговара дијелу шестом са истим насловом. Овдје су одобрени изрази *обавезив* и *завршено*. Јагош Радовић није био за ријеч *везују* (Ia). Водио се разговор и о ријечима *извињење* и *испричавање*. Прва је одобрена. За ријеч *испричавање* казано је да је позната у смислу ријечи *извињења* у другим крајевима, али не у Црној Гори. Затим се расправљало о ријечима *правдање* и *извињење*. Опредјелили су се да остане ријеч *извињење* (Iaa). Сагласили су се да ријеч *у колико* може остати. За ријеч *натрогођа* није ништа одлучено већ је само констатовано — „смијешна је” (Iб). За чланове II—IV констатовано је „да васколик чланак може бити искључен”. Ријеч *заступа* „примљена је готово од свијег, али јоште не задовољава свакога” јер има два значења. Закључено је да треба „искати другу ријеч”.¹⁴

На послеподневној сједници Одбор се вратио на поновну анализу текста, књиге I” (дио први) Законика члана 3. Разговарајући о садржини члана 3, Г. Вуковић је казао „да се до сада више гледало на субјективно мњење судца”.

Било је различитих мишљења и о ријечи *додатцима* у истом члану. За ријеч *подобје* (аналогија) је одлучено да остаје „док не би што друго нашло”.

Било је природно, када се разговарало о садржини првог дијела Законика (уводна правила и наређења), да се упоредо разговара и о садржини у шестом дијелу (објашњења, одређења, допуне). Због тога се упоредо расправљало о првом и шестом дијелу Законика, што је било и природно.

На наредних неколико јулских сједница одржаних прије и после подне (2/14 јула, 3/15, 4/16 јула) анализирана је садржина више чланова (4^a, 4^b, 4¹, 4^a, 4^e, x², 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 14^a, 15, 15^a, 16, 16^a, 17—19, 18—19^a, 20—22^a) из „књиге I” (дио први) уводних правила и наређења. Одбор је оцијенио да је најбољи израз *моћ располагати*, да је бољи израз *домовина* него и мјесто и држава (чл. 4^a), да је бољи израз *имаоник* од *малац* (чл. 8), за *надзор* и *надзорбу* предложена је ријеч *старатељ*. Тешко је било наћи одговарајући израз за *персона јуридика*. За овај израз предложене су двије ријечи *безлични имаоник* или *постављени имаоник* у оба случаја човјек као лице постаје *лични имаоник* (чл. 11). Прихваћена је ријеч *право*, а не *правица* (чл. 14). Опредјелили су се за ријеч *ваља*, а не за ријеч *намјера* (чл. 15). За ријеч *турбацио* одлучено је да се узме *сметач*, *сметати*, *сметани*, а за *оду-*

¹³ Исто, Записник XII^{2a}.

¹⁴ Исто, Записник XII^{2a}; Текст Законика књиге VI, свеска V, стр. 492.

зимање државине да буду изрази *лиштити, лишење, лишалац* и *лишени* (чл. 16). Одлучено је да се привремено задржи ријеч *лишаоц* „докле се нађе што боље”. Исто је констатовано и за ријеч *последник* (чл. 16^a). Разговарало се и о ријечима *накнада* (чл. 18—19^a) и *користним трошковима* (чл. 20—22^a), о којима није заузет одређени став.

Упоредо са наведеним члановима из првог дијела Законика направљано је и о више чланова (III^a IX — XVII, XIX—XXV^{aa}, XXV^b, XXV^c, XXV, XXVI—XXX^a, XXXI, XXXI^a, XXXII, XXXII^a — XXXIII XXXIII^a, XXIV, XXXV, XXXVII, XLIV^{ad}, XLIV^b) из „књиге VI” (објашњења, одређења и допуне). Одлучено је да остану термини *тумачење, законодавац* (а не *законитељ*), *љуцкота, поштење, тијело*, (а не *тјелесно*). Није прихваћена ријеч *плутају*, „коју у неким крајевима Црне Горе не разумију”. Прихваћени су изрази *природни плодови, дохоци, самоиста, врстовита, пропуштење, досег, савјестан, темељита државина, проневијера, пороци* и други.

Од 4/16. јула до 16/28. септембра 1881. године Одбор није радио. Наставио је рад у Цетињу 16/28. септембра 1881. године у истом саставу.

На сједници од 17. септембра 1881. године проучавана је „књига друга” (у коначној верзији штампаног Законика „дио други”) и њеној садржини, и то: о стварима, влаштини непокретних добара, писменост. Након расправе Одбор је закључио „да неће бити формалних књига” о стицању власништва, него да је доста писмени уговор о стварима капетанског суда”. Одлучено је да ће потврда капетанског суда о стварима бити „заведена у општи протокол”. Овдје је постављено интересантно питање „хоће ли се потврдом прекинути сва права потраживања” због тога „што близика и помеђаш није питањ”. На ово питање дат је одговор да „није могуће прекинути” потраживања „ради тога што капетан може бити незаконито потврдно”.¹⁵

Веома је интересантан и нацрт члана 121 у коме се каже да „уговори на темељу којих је стечено какво стаоно добро уписују се у књиге онога суда у подручју кога лежи стечено добро. Ако ли добра леже у подручју више судова треба да се упишу у књиге њих свијех”.¹⁶ Након расправе наведеног текста одлучено је да ће се потврда „узети у ономе суду из судова у којем се границама налазе поједина добра којег странке изберу, и пак суд који потврди да јави онијем судовима у којима се наоде”.

Даље је разговарано о члановима који говоре о куповини. „Када је куповина углављена на почек, влаштина исто прелази на стеченика с даном уписа, ако у уговору није иначе углављено” (чл. 125). Поставило се питање „хоће ли продавалац, када

¹⁵ БАБЦ, XII^{2a}, Записник, члан 120.

¹⁶ Исто, чл. 121.

му цијена није плаћена, имати право да даде записати у закладне књиге тај дуг, баш и онда када му купац ту власт изреком не допушта". Око овог питања било је неслагања. Међутим, када је објашњено „да наплаћивање закладних дугова иде по реду уписа", сви чланови Одбора су се сложили с претходном констатацијом.¹⁷

Водила се интересантна расправа и о сађењу туђег дрвећа на чијој земљи оно „постоје власништво власника земље". Садржина овога члана је одобрена. Међутим, уз садржину тог члана указано је да је до тада „било о сијању обичај". Ако је неко „нерадећи посија, плаћа му се сјеме и труд, ако дође до жетве по пола, а ако је то учинио злом намјером, нема ништа" (чл. 132).

За крчевину је било предвиђено:

„И у планини ко би хтио од сада крчити треба да пита допустење у племена или братства чија је планина, иначе крчевина неће бити његова. Али, ко би раскрчио без силе и без криша, па се братство за 3 године тому неопрло, земља да је крчиоцу у баштину" (чл. 139). Ми смо навели садржину овог члана да бисмо видјели како је Одбор о њему одлучио. Одбор је одлучио да се овај члан не прихвати „ради тога што у Црној Гори има такви обичај — ђе има случајева ђе су сиромашнији људи из племена држали земље и по тридесет година, али кад је дошла диоба комунице није остала онога који је земљу држао, већ се дијелила као друга необрађена. Особито ако му је племе дало из сажалења под тијем условом да је дотлен ужива док се комуница подијели."¹⁸

Изостављена је и садржина чл. 140 (у првобитној верзији) који гласи:

„За лугове и планине, које нијесу ни племенске, ни сеоске, ни братствене, ни појединих кућа, дозвољаваће запремај само државна власт под условима које нађе за добро сваки пут поставити". Једноставно, за садржину овога члана је закључено „искључен".

Одбор је на двије сједнице (17. и 18. септембра 1881.) расправљао о држаоцу који је на законити начин „стекао какво непокретно добро, али какав опростиви недостатак ријечи да пређе на њ власттина, пошто га одржи као власник непрекидно пуне 10 година, тим се одржањем уклања сваки недостатак и он постоје прави беспорни власник тога добра" (чл. 141 — 143). На почетку су била подијељена мишљења чланова Одбора око израза *одржање* и *одржај*. На крају су се сви сложили за термин *одржај*. Исто тако су се сложили да временско трајање *одржаја* буде 15, а не 10 година како је било предвиђено. Исто тако су

¹⁷ Исто, Записник.

¹⁸ БАБЦ, XII^{2а} Записник, чл. 139.

констатовали да израз *влашти* у народу не значи *свој* него *исти* и узгредне идеје нема”.¹⁹

Одбор је дуго расправљао о стицању влаштине непокретних добара. Садржина чланова о стицању влаштине гласи:

„Сваки је Црногорац и црногорски имаоник властан стицати влаштину непокретних добара у свакоме крају Црне Горе, само треба да ју стече начином назначеним Законом или законитим обичајем”.²⁰

„Стари обичај првокупа непокретних добара међу братственицима, племеницима и помеђашима остаје и унаприједа у својој потпуној снази. По томе, ниједна продаја непокретнина учињена без понуде онима којима пристоји није тврда јер онај који има право првокупа може ју од купца, давши му цијену себи узети.

Ипак, ако онај који има право првокупа није, за десет година од дана од када је продаја уписана у укретне књиге, то своје право тражио или тражећи га није готов био да намири продајну земљу, губи то своје право за вазда и течење купца остаје тврдо”.²¹

Ми смо навели садржину ових чланова око којих се водила опширна расправа. Она је врло важна као обичај који је Одбор једногласно усвојио, а његова садржина гласи:

„Сви мисле да би боље било да се тај обичај овдје опише и одреди, што се може учинити на основу наредбе, издате од Вел. суда просље године, од које ће ми бити предата копија. Међутим, опишује се тај обичај пријед наредбе. Другоплеменик није могао купити земљу — што није сасвијем се преселио на мјесто и кућу онога који је предигао.

Кад се доселио, уживао је дио комунице, воде и свега што је продавалац дијела имао. Но и тадер, пошто је куповаоц подигао и почео уживати сва права, није био на миру, јер се на њега гледало поругом као на онога који је своје огњиште оставио. Бивало је случајева ће су се понеки населили у родбину жене своје и звао се домозет. Он истина да је уживао сва права као и братственици његове жене, али никад није био на миру, него вазда на чудо, називајући га свакојакијем именима и с презрењем се на домозета гледало.

На домозета се зато гледало тако, што су они радили против обичаја, тј. мјесто да се жена његова удаје и да је он својој кући води, он је то замијенио собом, а јошт и зато што је бивало случајева, ће су пошто би пошли у род жене, а жена случајно умре, ћеце не остане, и он се грдан натраг поврати. Мало је било случајева ће су жене безбратнице узимале дио, већ су братуче-

¹⁹ Исто, Записник од 18. IX 1881.

²⁰ Исто, Записник (чл. 145а).

²¹ Исто, Записник чл. 145ц.

дима остављале очинство; а и да су узимале, куће и оружје нијесу могле узети; то је вазда првијем рођацима припадало.

Једино у томе случају, кад је који Ерцеговац или други — од притиска или од крви — додигао у које племе, на тога се више пазило него на братственика, и њему, осим тога што је уживао сва права као и они који су старосједиоци, гледало се на њега с поштовањем и вазда је био од цијелог племена чуван и заштићиван у свему.

Наредба је донијела то: да треба понудити најпријед своје братственике, после сељане, затијем племенике, а после може другоплеменике. Само, сада је замијењено, умјесто тога што су пријед добри људи метали цијену сад није него ко више да, и за највишу цијену ако ће узети братственик може тако и сељанин кад братственик неће. Само, сада са том разликом што пријед требало је другоплеменик да додигне на земљу у друго племе купјену и тек онда да ужива сва права опћинска, тј. да може уживати шуму, пасиште, воду — и све оно што се зове комуницом раздијелено није. А данас може купити земљу и друго племе и да не пође кућом тамо, само да мора све оно исплатити или узрадити као пут, воду и друго, што су дужни радити они у чије је племе добра купио, као год и у своје.

Братственици се броје најпријед они који су једног презимена, као н. п. Петровићи, а јошт док је једног Петровића мора понудити гледајући на степене сродства. И у саму породицу нуди редом како му је који ближи, па тако да најдаљег братственика који је од породице Петровића. Кад нико од Петровића неће, ондар тек почне нудити Ераковиће своје сељане. Ако ни Ераковићи неће, ондар — почне нудити Рајчевиће и све тако редом како му је који ближе селом.

Сељани и село јесу они који у комшилуку живе, тј. којијем су куће заједно и престављају неку групу, као на примјер у Његушима: једно је племе, а има више села као нпр. Ераковићи, Ракчевићи, Дуги До, Врба, Жењев До, Мали Залази, Вељи Залази. Кад сељанин неће, тек онда нуди племенике.

Ближњи вазда даљњега искључује.

Посељанин је они који није јак браством, али има сва права као и други сељанин, он долази на ред као и други сељанин изван свога братства. Вароши као што је Ријека, они су нудили Цеклићане, почем је њихово, тј. једног племена, пошто су сада вароши помијешане па понуда не може се простирати на братственике.

Има јошт питање рока, заставе томе праву. Г. Радовића мјење је да се не остави више од мјесец дана рока братственику или племенику који није чуо. То подупире тијем разлогом што је продао оно што није имао продати. В. Ђуро мисли да се остави три мјесеца рока за оне који су изван земље, а за оне што су

дома један мјесец првome купцу. Потоњи има платити све штете учињене у времену од кад је купио, а тако и дангубе”.²²

На сједници Одбора (18. IX 1881. послије подне), којој није присуствовао Г. Вуковић, поново се разговарало о терминима *својина* и *влаштина*. Оцијењено је да „се боље усваја *својина* него *влаштина*” јер „се *својина* више у народу чује”. Одлучено је да се уз ријеч *својина*, стави и ријеч *влаштина*, па који обичај боље прими”. Оцијењено је да је незгодно казати од ријечи *својина* — *своинар*, а од ријечи *влаштина* може *власник* и не може се „казати *суствоинар*, а *сувласник* може”.

Одбор је свестрано анализирао и садржину чланова Законика под насловом „Влаштина преносивих ствари” (раздио II). Овај наслов Одбор је преиначио у „Влаштина или својина преносливијех или покретних ствари”. У штаманој верзији Законика овај назив гласи „О течењу влаштине покретних ствари”.²³

Одбор се сложио са садржином чланова Законика о стицању влаштине над покретним стварима. Влаштина ствари прелази на купца или стечника кад није још цијена плаћена. Ако ли је продаја за готово, влаштина не прелази док год није цијена намирена. Након анализе члана Одбор је констатовао да би било добро да послије садржине овог члана или у књизи VI „треба постановити правило да ко прода туђу ствар, влаштина или својина не прелази на купца како одржајем”. Одбор није био тада одлучан „треба ли га усвојити или не”.²⁴

Интересантна је садржина примједбе на садржину члана о пуштању пчела.

„Када се пуште челе, тј. када се роје, па када један рој утече, они чија је чела иде за ројем све дотле док не пристане неђе па било то на дрво и у пећину. Тун они чија је дође, забиљежи и каже да је његова. Он се врати и узме уљиште те је привати и не смије је нико узети и остаје његова својина. А ако чела се не могне ушкати него утече и он не могне ухватити, чела је остојала онога који је њу ухватио без да има ишта одговарати ономе чија је била”.²⁵ Уз ово је дато објашњење: „када се нађе чела, за онога остаје чија је гора”, а ако се нађе у комуници, „остаје за онога који је челу нашао”.²⁶

Такође је садржина члана о пчелама измијењена и у погледу термина. Мјесто ако се рој пчела нађе у шуми ријеч *шума* се замијењује са *комуницом*. За комуницу је дато објашњење „комуница — зове се планина — шума општинска итд.”²⁷ Даље је казано: „Што се ријечи *шума* тиче треба казати — *гора*. А гума

²² Исто, Записник чл. 145а — 145е.

²³ Исто, Записник, Раздио II, чл. 175—269.

²⁴ Исто, Записник, чл. 178—179.

²⁵ Исто, Записник, чл. 194.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто, Записник, чл. 195.

се разумије питоми дуб и цер — само они који желуд рађа (у Србију се шума зато зове што нема другог дрвета).

Треба учинити да остаје чела за онога који је први нађе у комуницу, али да не може узети рој у туђој гори, јер ће то остати онога чија је гора или земља. Само ако је господар земље забиљежио. У једном од ових чланака треба додати да може и у туђу земљу или гору тражити па и у сами уљаник, туђи, ако види да је уљегла.

Требало би јошт казати кад се нађе на комуници, што припада опћини или да се нађе на државној земљи, али се каже да није потребно, почем ће бити пола онога чија је земља”.²⁸

Неколико чланова говори о одржају украдених ствари (чл. 202—209 б). Претресајући ове чланове Одбор је констатовао: „Одређује се рок од три године послје кога не може се тражити повраћај. Осим тога налаже се купцу да каже онога у кога је ствар купио иначе му се не вјерује. Стари је обичај био да се не испушта ствар док се не окупе сви они преко чијих се рука одила. И ови окуп људи звао се *свод*.”

А сад у новије вријеме бивало је као опште правило да власник украдена коња узимао га је где га је год нашао, па ма и да је био јавно на пазару купљен. Кад се није могло знати ко је коња продао, штетовао је они који је коња купио, а кад се знало ко је коња продао, продавалац враћао је купцу новце, а они чи је коњ водио га је.

Шта више и г. Радовић и Г. В. Матановић не познају ријеч *свод*.

У Раздјелу III првобитног текста Законика (у коначној верзији Раздио V) под насловом *Помеђашке потребе земаља* и под насловом *Границе и погранично дрвеће*, у првобитној верзији овог раздјела понуђено је 40 чланова. Било је веома интересантних примједби на текст појединих понуђених чланова. Одбор није прихватио садржину члана који говори о подизању мртвог „плотера, сухомеђе или зидине, којима се ограђује земља те немају више од метра и по висине, могу се подићи и на самој граници помеђаша. Али ако су зидови „виши од тога тада сусјед може тражити да градилац помеђаш одаљи од границе своју ограду за половину тога што ограда прелази висину од метра и по”.²⁹

Садржина овог члана није прихваћена јер би био противу досадашњег обичаја по коме свако може на своју границу зидати или дизати докле хоће”.³⁰

Интересантно је мишљење Одбора о садржини чланова Законика који говоре о помеђашком дрвећу чије гране прелазе на

²⁸ Исто, чл. 209б.

²⁹ Исто, чл. 211 Законика.

³⁰ Исто, Записник, чл. 211.

сусједову земљу. Наводимо мишљење Одбора у цјелини јер се ради о дотадашњем обичају. „До сада је био обичај да што год се превјешује на земљу сусједа окинути, или узимати плод. То је било ради тога што маслина није било. Дакле, искључивши маслине, најбоље би било да и од данас тако постоји.

Ако се за осам дана не посијече, ондар је кадар поћи у суд који ће овластити онога коме се штета чини да окине — на трошак онога који није стيو подкресати — дрво које је комшији штету приносило, али сам без питања суда не смије извршити.³¹

Карактеристична је примједба и на садржину члана који говори о дрвету „које кад израсте на граници двију земаља бива заједничка власттина помеђаша”. На садржину овога члана дата је примједба да му треба додати „да род купи онај у чију је земљу род пануо, што да га без договора не може један посјећи”.³²

Доста се разговарало и о садржини текстова законика који говоре о начину прилаза кући и земљи (о постопици и прогону). Одбор се сложио да су једна „правила за постопицу, а друга за прогон”. Ево шта су они казали: „Постопица се држи да је кад човјек сам пролази или води коња или вола за собом. А прогон кад се ћера више брава или говеда. Постопица треба да је бесплатна само што треба додати да прође кудијен му је наручније само да су најмање штете. Напротив, прогон треба да буде без штете, а буде ли штета треба је намирити. Прогон није ништа стално него привремено. Пут је сталан, и ће га до сад није било, а потребан је, треба они ком је од потребе да се суду обрати, да му пут означи, а он да га плати. Последња тачка ће се казује о року не треба. Може бити искључен”.³³

Примједба је дата и на садржину члана „да нико не смије на својој земљи ни градити ни убао дубсти, ни радити штогод, што би кварило” сусједову баштину, или убао или му воду отео — али сваки може издубити убао на својој земљи па баш ако ће се тиме и умањивати вода у сусједову ублу”.³⁴ Одбор је закључио да је садржина члана оштра, „јер до сад је био обичај да на своју земљу може радити и дубсти што хоће, зато ће се ублажити, могао би се уосталом изоставити”.³⁵

Нешто опширнија расправа се водила о изворима и натапању њива. Мишљење Одбора о свим питањима веома је карактеристично па га у цјелини наводимо због његовог значаја као извора. Оно гласи: „Нема ниђе у Црној Гори да се кроз преносне цијеви вода спроводила, него су се топиле каналићима који су по површини земље спроведени. Једном је било питање или ће се од корита гледати ко је ближе воде, или од главе. Али од гла-

³¹ Исто, Записник, чл. 212—213.

³² Исто, Законик, чл. 215а.

³³ Исто, Записник, чл. 215а.

³⁴ Исто, Записник чл. 216—220.

³⁵ Исто, Записник чл. 226.

ве се највише гледало па ко је ближе извора пријед је и топио. До сада се није плаћало за штету, јер је сваки био ту па се гледало да не буде штете.

Главни и први чланак могао би се овако саставити: И натапање њива или иначе земаља онако као што је бивало по досадашњем обичају, тј. натапање бива онијем редом, како је која ближа извору, тако да она која је даље не топи се док није ближња натопљена, тако се изнова понавља. Не броји се корито него извор.

Водоводе које требају за натапање, па били они на својој или туђој земљи, праве они који се њиме користе. Сваки од сусједа улаже дио труда и трошкова, према величини своје земље и према количини воде којом се користи, тј. према томе колико га пута ред дође да натапа.

Водоводи који остадоше на земљи таквог сусједа још од прошлих година па се њима други сусједи користе не долазе у рачун.

Власници земаља за које по њихову положају има особитих потешкоћа да се справе натапања ураде, носе сами на то вишак трошкова, према величини земаља која се водом натапају.

Обичне штете које долазе од грађења водовода, прелажења радника при контролом раду мотора водовода, иду једно за друго међу сусједима а не накнађују се посебице. Тек, кад би било таквих особитих штета учињених какву сусједу, треба да им накнади онај или они који им проузроковаше.

Сви власници земаља који су око воде, изабраће одбор који ће руководити и надгледати вршење познато више радњи, пазити више на све последице радње самонатапања. Дужност је, дакле одбора казати да радња иде правилно, да се свако држи постављеног реда, да се непотребна штета не чини појединцима, и да се вода у земљи не просипље и да се никоме од неправде не учини.

Одбор, у договору са свима којих се тиче, потврђује кад ће се почети натапање, докле ће допирати, и кад ће протичати, и којим ће радом ићи натапање и кад ће се опет почети топити с извора. Одбор одређује накнаде које ће један другоме чинити за радне или за особите штете, да настоје да се натапање обави у реду и правди свијех помеђаша и да се никому неправда не учини.

Напротив, сусједи и сељани се могу служити ради натапања природним извором или локвом, па се баш они и не налазили на земљи општинској него на земљи каква сељанина свога, и то бесплатно. То бива, ипак, под условом да се сусједи могу служити тек кад се сусјед сам буде служио или кад се богати преселе, кад буде оставио за себе онолико колико ће сам требати да како треба, да му се намири свака штета коју би од тога имао.

Кад се природни извор, који треба за натапање, налази и на земљи појединца, њиме ће се сусједи сељани служити бесплатно, само што ће требати да му намири штету коју му би учинио, разумије се само тадер да се и сусјед служити може кад власнику воде не служи. Што се тиче Бара, ће се та вода продаје, мјење је чланова да се то плаћање укине, али то што су то новопридобивени крајеви, треба о томе промислити имајући у обзир политичне узроке.

Извор који је у границама једнога села, па и да је и друго село близу, ово друго нема право на воду осим, како га је вршило од старина, или га је добило уговором, или законитом начином³⁷.

Интересантна је била расправа о извору живе воде. У првобитном концепту овај члан је гласио: „Онај ко има има на својој земљи извор живе воде који није сам копао, а обичај је био да се њоме бесплатно служе сусједи сељани, то ће бити и унапријед па баш и по његовој земљи иду. Али кад се бојати скорој пресухи тад господар може извор и забранити, кад то што још у њему остаје њему и његовим укућанима треба³⁸”.

Полазећи од чињенице да су записници Одбора за усвајање Законика значајни извори који до сада нијесу публиковани и који у многоме допуњују досадашња сазнања о обичајима и обичајном праву у Црној Гори и његовој специфичности, у цјелини ћемо навести мишљење Одбора о изворској води на приватном земљишту. Оцијењено је да је садржина односног члана (233) Законика добра, уз слиједећу констатацију:

„Требало би само додати растав за локву која може сама постати на чијој земљи, да се и на њој могу сусједи служити, ако је сусједима потреба од воде. Уколико је власнику земље одвише, у случају кад би се послужили, да се господару земље пут исплати, и тако и сва штета која би се тијем њему нанијела. А и сама локва да му се исплати ако би он то тражио.

Ја ћу сам погледати неби ли било боље из свију овијех чланака одлучити да све што се о путовима говори пренијети тамо ће се о њима уопште говори, или их оvdјен оставити преиначивши чланке.

У Црној Гори никому се ни у сану није снило да се вода плаћа, па не само то него се ни млијeko плаћало није, већ кад би путник тражио у кога воде давало му се млијeko — а и сами путник могао је у непознату кућу тражити млијeka без да што плаћа, само у посљедње вријеме на пазаре се почело млијeko продавати.

Кад је бригадијер оуски одио на Никшић са светијем Петром, сврнуо је у Матана, ђеда В. Ђ. Матановића, тун руски бри-

³⁶ Исто, Записник, чл. 226.

³⁷ Исто, Записник, чл. 228—231.

³⁸ Исто, записник чл. 233.

гадир изводи 24 дуката и дадне их Матану да слугама подијели. Матан запита св. Петра: „зашто су ови новци”, а он одговори: „Даје бригадир за слуге твоје”. На што Матан одговори: „за Бога, свети владика, немојте ми кућу грдити, ја нећу него бих волио да ми се кућа запали”. И поврати новце.

То што се плаћа вода у Бару, то је насиље Турско увело, јер су они тражили све оно с чим су се могли користити, па то било право или криво”.³⁹

Одбор је дао нешто шири коментар и на члан 234 Законика о коришћењу „покошене ливаде или сионице” сељака. Указано је на разлике тог обичаја у појединим крајевима Црне Горе. И не само то. Расправљајући о овоме ни сам Одбор није имао у виду планинске предјеле Црне Горе. Познато је да се ливаде у планинским крајевима Црне Горе не могу забранити за пашу у марту када су оне у већини случајева још под снијегом због тога је њихово мишљење да је у „вишијем дјеловима Црне Горе обичај” да се у марту забране све ливаде. Иако је додато „о марту и послјије”, што зависи од прољећа је ли рано или позно, „забрана је вазда у један дан: у појединим опћинама”. Вријеме забране ливада (март) може се односити само на равничарске крајеве као што су Бјелопавлићка и Зетска равница и приморски крај. У селима шаронским ливаде се забрањују на Ђурђевдан, 6. маја, а у планини средином маја, што и ово зависи када је снијег окопнио, али се никада не забрањује прије. Одбор је оцијенио „пошто се сијено покоси (мисли се на ливаду — ЈРБ), бива некијех година када се пушти да се пасе по ливадама све док прва киша у септембру пане. Тадар се забрани, те кад буде лијепа јесен изнова се косе”. Ово се не може казати за планинске крајеве Црне Горе гдје постоје села (умина, жупа) када се у мају издиже на катуне и не сјављује стока у селима до октобра — новембра, када се у тим селима по други пут коси у септембру или октобру. Таква ливада се зове *отава* у смислу траве, покошено сијено — отава.

Одбор је уочио да „има брањевина које су ограђене” — које „не смије нико пуштати стоку без власника исте”. Није у питању да ли је њени посјед „ограђен” или не. До одређеног времена, а у неким случајевима никада, нико не смије пустити стоку да пасе на туђи посјед без одобрења власника имања. Одбор је добро процијенио када је закључио: „Будући велике разлике у обичајима паше у појединим крајевима Црне Горе, те се никако не би могло поставити једно опште правило, то ће се паша оставити обичају, уколико се... буде говорити у Петој књизи”.⁴⁰

Предложени текст о градњи кућа на земљишту гдје се радије градило није, пошто је био противан обичају, није прихва-

³⁹ Исто, записник чл. 233.

⁴⁰ Исто, Записник, чл. 234.

ћен.⁴¹ Било је примједби и на неке остале чланове о градњи зграда на помеђашком простору.

Поред члана 243 о градњи двије куће које дијели зид Одбор је додао још један члан који гласи: „Да кад има кућа којој је листра или ластавица захватила сву земљу до маргина те нема никаква простора међу кућом и оном те би се градила, тад онај те гради кућу може искати у сусједа да наслони кућу на његову листру, али зато треба да му плати половину од онога те га је листра коштала, и уз то што ваља: по простора а оне земље што је зид ухватио. То се право да је само онда кад први који је кућу направио нема на листру прозора врата или балкона. При томе, грађевина треба да је тако удешена па прелази ли висину куће сусједа или не, како први од позније грађевине неће имати никакве штете”.⁴²

Раздио IV првобитног текста Законика носи наслов *Помеђашке угодности*, што одговара раздјелу VI о *помеђашкоме послушју* штампаног Законика.⁴³ Овај раздио садржи 15 чланова. На садржину чланова овог раздјела Одбор није имао већих примједби.

Мишљења су била подијељена око садржине чл. 254. Првобитна садржина овога члана је гласила: „Угодбе дјела не треба записивати у укрепне књиге да би се тиме стекло стварно право, али је свакому слободно то учинити ради боље јасноће. Напротив, угодбе забране које се стјечу уговором треба да су записане, иначе онај ко је прибави док је год не упише не стјече стварнога права на њу”.⁴⁴ У Одбору „разногласје се појавило само у томе хоће ли се записивати или преписивати сваколика служења забране, или само она која се добију уговором као што је у тексту казано”. Ђ. Матановић је био да се уписују само забране које се добију уговором. Ј. Радовић је био да се уписује све.⁴⁵

Раздио V прве верзије Законика носи наслов *Уживање плодова* што у штампаном Законику одговара раздјелу VII и наслову *О уживању*.⁴⁶ У овом раздјелу има 38 чланова. Ни у овом раздјелу Законика није било битнијих примједба на поједине његове чланове.

Ни у раздјелу VI — *залога преноснијех ствари*, што одговара раздјелу VIII *О залози* у штампаном Законику, није било већих измјена. Указано је: на разноврсност залога држи се то што се прије називало *залог* назива *покретна залога*, а оно што називасмо *подлог* да се назове *непокретна залога*.

⁴¹ Исто, Записник, чл. 240.

⁴² Исто, записник, чл. 243.

⁴³ Исто, законик VIII 2, чл. 250—252. Општи имовински законик стр.

⁴⁴ Исто, Законик чл. 254.

⁴⁵ Исто, записник, чл. 254.

⁴⁶ Исто, Законик чл. 283.

Интересантно је запажање Одбора на првобитну садржину чл. 305. Садржина тог члана гласи: „Заложени дужитељ (или ко за њ држи залог), док год има залог у себе, одговара за све што би се могло догодити заложеној ствари као онај кому је дана туђа ствар на сахрану. Избавља се одговора само онда кад би доказао да би се штета догодила била и поред највеће пажње”.⁴⁷ Према записнику, „Други растав овога члана узбунио је све чланове. Обичај је био да би и кућа изгорела или у бој да су је с једнога узета залога пушку је или другу залогу морао платити — с тијем изговором што је он пушку осигурао. Истијем разлогом што ја теби новце морам дати, дакле и ти мени мораш залогу вратити”.⁴⁸

На почетку рада наредне сједнице 24. септембра 1881. године, прије прелаза на расправу осталих чланова, Одбор је констатовоао слиједеће:

„Свети је био обичај у Црној Гори, а тако и у суд да се плаћа случајем без кривице пропала ствар, која је под залогу била, као нпр. пушка.

Пошто је то правило противно свијем законцима, цијелога свијета, хтио сам да дознам рашта се управ тај појав и у Црној Гори налази, а не друго ће.

Јошт је био и тај узрок што залога, кад је пушка била па пропала, морала се плаћати што се леденицама или друга пушка мала за пас носила, и то је био највећији украс и најдрагоцјенији чим се Црногорац дичио.

Узрок је и цјелисходност јер другачије врло би се лакше леденице губиле, још и зато што је леденица била аманет остављен од дједа, праједа и оца па се чувала као светиња, и нипошто се није продавала само се могла заложити.

Главни узрок тому мислим да ће бити што се под залогу највише драгоцјено оружје давало, до тога да се драгоцјено оружје звало и зове *залога* па ма и да није под залогу дато. По томе, пошто је оружје било најдрагоцјенија ствар за Црногорца, та драгоцјеност учинила је, да се ограда свијем могућијем средствима од пропасти.

Вриједност се види и из тога што кад се кућа једна истражи, дјевојка на коју је све имање куће остало, носила је све осим залога тј. драгоцјеног оружја.

Ту моју мисао потврђују сви чланови, тијем више што је био обичај кад се животиња каква да на израну или другачије, па да је случајно нестала, није штетовао они код кога је животиња била него они чија је.

И из тога се види да је то драгоцјеност била, што један који није имао лијепе залог, гледао је стећи и заштедити новца, да узме на залогу драгоцјену пушку коју за новце није могао имати,

⁴⁷ Исто, Законик, чл. 305.

⁴⁸ Исто, Записник, чл. 305.

а под залогу јесте и тијем се дичио што је могао носити оружје једног или другог.

Само је једини случај био ће је они чија је пушка била штетовао је, а тај је случај био само онда кад би они који је узео пушку у залогу метао с њом, а она да је случајно прсла, и то од оног фишека којим је напунио пушку они чија је. А ако је прсла од фишека којим је напунио они који је пушку под залогу узео, у том случају плаћао је вазда власнику пушке.

Одређено је да се иде против досадањег обичаја, него да се дода растав у коме ће се казати, да кад је залога оружје, да ће се судити по досадашњем обичају, а да се не говори о обичају којему.

Моје је мјење било да, што се оружја тиче, да се поступи строчије, али кажу да не би судије разумјели. Треба избрисати као на сахрану.

За вријеме књаза Данила био је обичај не узамљивати оружје своје никоме, јер је то исто књаз Данило наредио био да ниједан Црногорац не узајмљује оружје никоме, из тога узрока што, кад је оружје код мене, ја знам је ли ми наредно и могу ли се у њ уздати у случају потребе, и ако би узајмљена пушка као нпр. при пуцању за вријеме свадбе прсла, они чија је, не само да је штетовао, него је дупло морао платити. То је учињено ради више строгости да нико ником не узајмљује оружје које је чо-вјеку — брат и све уздање”.

Примједба је дата и на садржину члана 307а о *заложеном дужиоцу*. Да би се знало о чему се ради, тај члан гласи: „заложени дужилац није властан заложену ствар презаложити, тј. дати у залог за какав свој дуг ако то није нарочито уговорено или му иначе довалац залога допустио. Али, пошто допусти ствар дати у презалогу, јемчи све док дужитељ под презалог није потпуно намирен, осим да је иначе уговорено.”⁴⁹ У вези са садржином овог члана, Одбор је казао слиједеће:

„Треба само после прве тачке уметнути да, ако не би платио дуг на рок дужник, а не би допуштио да се презаложити, да то може и суд допуштити. До сада је обичај био да, и без ичијег питања, могла се презаложити пушка, само кад би год донешени новци били, морао је оно што је пушку презаложити одмах пушку предати.

Бива и то, и бива обично, кад дужник под залог не може да плати на вријеме, договори се дужитељем да преда другом, те тај други сад постаје дужитељ, а стари дужитељ нема с дужником посла. Треба промислити оће ли се овдјен говорити о уступу дугова. Треба забиљежити јошт случај кад би дуг онога који у

⁴⁹ Исто, Законик, чл. 307а.

презалог даје био бећи од првога, што ће бити са оним трећим и првим”.⁵⁰

Интересантна је примједба о продаји залог. Одбор се сложио са садржином члана 310, али је истакао и слиједиће: „Обичај је био, када би се пушка продавала да се најприје понуди они чија је била, а то ради љубави и сажалења, што пушка — то би се жељело — да остане онога чија је била”.⁵¹

Одбор је дао примједбу на садржину члана 315 који говори о најстрожој забрани својеволног узимања каквог залог од дужника. Други дио овога члана гласи: „То је допуштено само у случају кад ко кога или чију животињу у штети нађе и то под увјетима и начинима о којима је говорено на својим мјестима”... Са оваквим ставом Одбор се није сложио јер „по све је противио досадањему начину владања суда, јер да се свађе не рађају, што је чешиће било, да онај оштећени још заплијени стоку. Пријед је велики обичај био преузимања па је тај обичај био да се то прекине”.⁵²

Раздио VII носи наслов *Подлог* што одговара раздјелу IX *О подлогу* у штампаном Законику. Израз *подлог* замијењен је са изразом *непокретни залог*.

Ни у овом раздјелу Законика није било већих измјена. Одбор се сложио „да уговор буде записан а и то да не треба записа у књигама”.⁵³ Богишић је констатовао о залогу слиједиће: „Из разговора чланова видим да сам имао разлог мислити да у Црној Гори једнак је залог непокретни као и покретни. Друго је пак питање оће ли се изрично казати да је дужилац власник земље и плодова. То се оставља на моје увиђање”.⁵⁴

Одбор је извршио интервенцију и у тексту члана 325. Првобитна садржина тог члана је била:

„Када се подложена непокретнина враћа услијед намире дуга, те јој је вриједност поскочила ради каква принова или другог узрока који није стајао особита трошка држаоца, то враћање бива без икакве накнаде држаоцу. Напротив, ако је то пошљедица особита трошка или труда овога посљедњег, тада треба да му се накнади тај сувишни труд или трошкови, али никако преко тога што је вриједност добру виша при повраћају”⁵⁵ Одбор је интервенисао само на садржину другог дијела овог члана тако „да му се не назначује вишак ако принов није учинио са дозволом власника, него само то што је учинио са дозволом власника, уосталом радиће се по правилима обављача туђије послова, тј. за оно што је био урадио као принов, а није овлашћен био”.⁵⁶

⁵⁰ Исто, Записник, чл. 307о.

⁵¹ Исто, Записник.

⁵² Исто, Записник, чл. 315.

⁵³ Исто, Записник, чл. 316—317.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Исто, Законик, чл. 325.

⁵⁶ Исто, записник, чл. 325.

У посљедњем раздјелу другог дијела Законика, раздио VIII носи наслов *Уписани заклад*, што одговара раздјелу X, под насловом *О застави*, штампаног Законика, дато је више примједби на садржину појединих чланова, којих има 26.

О садржини члана 328, о залогу на стона добра Одбор је дао примједбу на садржину у његовом другом дијелу, тако „по свој прилици ће требати да закладне књиге буду у окруженим судовима”, када се одреди гдје ће они бити.⁵⁷

На садржину чл. 332 Законика, закључено је, треба додати првome раставу: „кад је уговором пристао дужник да не треба да иде у уред лично, то не треба, јер већ је у правилнику казано”⁵⁸

Одбор је указао и на садржину члана о дуговима — да његова садржина треба да буде јаснија када суд има власт да нареди „да се нешто у заставне књиге запише”. Оцијењено је: „До сада је бивало, па и кад није било препирке о залогу него и у другијем случајевима, да је суд наређивао да, или да плати дуг одма или да да гаранцију, тј. ако тај дужник није презадужен и ако не вријећа право другијех, на што личну слободу треба оставити суду”.⁶⁰

На сједници Одбора од 26. септембра 1881. године завршено је претресање последњих чланова (341 — 354) посљедњег раздјела другог дијела Законика.

Претресајући чл. 341 о *закладу* „ког је упис правилно обављен”, Одбор је разговарао о ријечи *послиједци*. За ову ријеч је записано: „Послиједци рачунају се у народу потомци који после остају. Тако казује Ораовац”.⁶¹ Највјероватније након дуже расправе, разкључено је да Богишић „узме *послиједца*, што се боље разумије у народу”.

Полазећи од ограниченог простора обима рада за скуп, са овим и завршавамо анализу рада Одбора за претресање прва два дијела првог текста Општег имовинског законика за књажевину Црну Гору.

⁵⁷ Исто, Записник, чл. 328.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Исто, чл. 332.

⁶⁰ Исто, чл. 332а.

⁶¹ Исто, Записник, чл. 341.

